

I Пацієнс — простий голосний

$i + a = ya$
пацієнс агенс результат

Принцип «агенс не змінюється»:

$i \quad \quad \quad y$
 $r + \text{голосний} = r + \text{голосний}$
 $l \quad \quad \quad l$
 $u \quad \quad \quad v$

	результат		пацієнс			
задньо-язикові	ह h	ः h	अ a	आ \bar{a}		आ
палатальні	य y	श $\acute{s}a$	इ i	ई \bar{i}	ए e	ऐ ai
передньо-язикові	र r	ष $\acute{s}a$	ऋ \acute{r}	ॠ \bar{r}	अर् r	आर् ar
зубні	ल l	स sa	लृ l	लृ l	अल् l	आल् al
губні	व v	ं m	उ u	ऊ \bar{u}	ओ o	औ au

II Пацієнс — a

$a + i = e$
 $a + u = o$

$a + r = ar$
 $a + l = al$

$a + e = ai$
 $a + o = au$

$ai = ai$
 $a + ai = au$

		пацієнс		результат	
				гуна	vriggi
	задньо-язикові	अ a	आ \bar{a}		आ
	палатальні	इ i	ई \bar{i}	ए e	ऐ ai
	церебральні	ऋ \acute{r}	ॠ \bar{r}	अर् r	आर् ar
	зубні	लृ l	लृ l	अल् l	आल् al
	губні	उ u	ऊ \bar{u}	ओ o	औ au

III Пацієнс — дифтонги e, o, ai, au

$e \quad \quad \quad ay$
 $o + \text{будь-який голосний} = av + \text{голосний}$
 $ai \quad \quad \quad \bar{a}y$
 $au \quad \quad \quad \bar{a}v$

§ 10 Літера — це графема, звук — фонема. В українській мові 33 букви та 38 звуків. Деякі графеми української позначають два звуки *ї* [ʲ+i], *ю* [ʲ+y], *я* [ʲ+a], *є* [ʲ+e]. В однієї графеми може бути декілька фонем, наприклад, у багатьох приголосних є пом'якшений варіант промови — *р* [p'] та [p], також промовляння одного й того ж самого голосного залежить від наголосу, порівняйте промову *о* — *голубка* / *голуб*, *розумний* / *розум*. Різноманітність звучання однієї графеми — це явище, неможливе в санскриті.

§ 11 В санскриті натомість існує явище вплива сусідніх звуків один на одного. Це явище відоме граматиці французької як *liaison*, *елізія* — в грецькій, *асиміляція*, *орфоенія* — в українській мові. У санскриті явище називається *сандгі* чи *сандхі*. Санскрит відрізняється від інших мов обов'язковою зміною графеми при зміні фонемі. У санскриті завжди працює правило «*як чуємо так і пишемо*».

§ 12 Явище *сандгі* відбувається на стику морфем при словотворі та на стику слів у реченнях. *Сандгі* на стику морфем ми називатимемо **внутрішніми**, *сандгі* на стику слів — **зовнішніми**.

I Сандгі голосних

§ 13 Метафора основного принципу *сандгі* голосних —

З двох фонем, які зустрічаючись одна з одною, змінюється та, що звучить першою, ми будемо її називати *пацієнс*; та, що звучить другою, — це фонема, що частіше не змінюється, її ми називаємо *агенс*. При сандгі приголосних *пацієнс* прагне уподібнитися *агенсу*.

§ 14 Принципи сандгі голосних

1. У санскриті не може бути двох голосних поспіль.
2. Агенс не змінюється.

Можливі трансформації:

- два однакових голосних створюють довгий голосний (злиття);
- серед двох різних голосних пацієнс переходить у напівголосний;
- якщо пацієнс — अ (अ), то обидва голосних разом утворюють дифтонг;
- якщо пацієнс — дифтонг, він підлягає деконструкції на прості голосні (математика).

¹ संधि утримання разом, суглоб, складається з префіксу सम् разом та кореня √ धृ तримати.

क) Утворення напівголосних

1 इ + अ =
i + a =

3 इ + उ =
i + u =

5 उ + अ =
u + a =

2 ई + ओ =
ī + o =

4 ऋ + इ =
ṛ + i =

6 ऊ + ए =
ū + e =

ख) Створення дифтонгів

1 अ + इ =

4 आ + ऐ =

7 अ + ओ =

2 अ + ऋ =

5 आ + ऊ =

8 ऋ + ओ =

3 अ + ए =

6 आ + ऋ =

9 आ + ई =

ग) Сандгі голосних, коли пацієнс — дифтонг:

1 ओ + अ = 1 अ + उ + अ = 2 अ + (उ + अ) = अव

o + a =

2 ए + उ =

e + u =

3 ए + ओ =

e + o =

4 ओ + ए =

o + e =

5 औ + ए =

au + e =

6 ऐ + इ =

ai + i =

7 औ + ऋ =

au + ṛ =

8 ऐ + ऐ =

ai + ai =

घ) Заповніть таблицю сандгі голосних

		<i>a</i>	<i>ā</i>	<i>i</i>	<i>ī</i>	<i>u</i>	<i>ū</i>	इ	ई	<i>e</i>	<i>ai</i>	<i>o</i>	<i>au</i>
		अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ	ए	ऐ	ओ	औ
<i>a</i>	अ												
<i>ā</i>	आ												
<i>i</i>	इ												
<i>ī</i>	ई												
<i>u</i>	उ												
<i>ū</i>	ऊ												
इ	ऋ												
<i>e</i>	ए												
<i>ai</i>	ऐ												
<i>o</i>	ओ												
<i>au</i>	औ												

ङ) Зберіть сандгі

- 1 [प्रति *кожен* + अहन् *день* = *щодня*
- 2 गण *цифри* + ईश *володарь* = *господар цифр*
- 3 महा *великий* + इन्द्र *володарь* = *великий господар*
- 4 [प्रति *назад* + आहार *втяжіння* = *повернення*
- 5 [नि *всередину* + आय *підхід* = *метод*
- 6 [सु *добре* + अस्ति *є* = *щастя*
- 7 हस्त + उत्तन + आसन = *поза з витягнутими руками*
- 8 वीर + आसन = *поза героя*

च) Зберіть сандгі голосних

इ + इ =

ऊ ū + ई ī =

इ + अ =

ऊ ū + अ a =

इ + आ =

इ i + आ ā =

इ + उ =

ऊ ū + ऊ ū =

इ + ओ =

ऊ ū + ओ o =

इ + ए =

ऊ ū + ए e =

इ + ऐ =

ऊ ū + ऐ ai =

इ + औ =

ऊ ū + ऋ ṛ =

अ + अ =

आ ā + अ a =

अ + आ =

आ ā + आ ā =

अ + इ =

आ ā + इ i =

अ + ई =

अ a + ई ī =

आ + ई =

अ a + ए e =

आ + ए =

अ a + ऐ ai =

आ + ऐ =

अ a + उ u =

आ + ऊ =

अ a + ऊ ū =

आ + ऊ =

अ a + ओ o =

आ + ओ =

अ a + औ au =

आ + औ =

आ ā + ऋ ṛ =

छ) सान्दगी गोलसुनख नल सुतुकु सुलव तल मुरुफुम

- 1 कठ + उपनिषत् = उपनिषदल कलतुखल
- 2 प्रभवतल + अस्मलदु = नलरुदलवसु वलदु तुगु
- 3 वेदसुतु + अङुगलनल = रुतलसुनल वेद
- 4 च + इतल = ल तलक
- 5 भरतसुतु + अग्रजः = नलरुदुङुगुनल परुदु दुखलरलतुगु
- 6 जलतलनल + इनुदुरलतुलणल = परुतुगुङुगुनल रुतुतुतु
- 7 वलदनुतल + इतल = जुनलतुतु तलक
- 8 प्र + उकुतुतु = प्रुगुलुलुशुनल
- 9 अनु + अरुथः = जुरुडुतुतुल जुनलरुगुनल
- 10 उप + ईकुषल = उवलग, रुरुगुलद
- 11 अव + ईकुषल = उवलग
- 12 इतल + अभलधुतुतु = तलक नलजुतुलवतुतुसु
- 13 एवतु + अस्तु + इतल = नलखलल दुदु तलक
- 14 जलघुरतल+अनलन+इतल+घुरलणं= तल, रुतुतु नुलुखल — जल नुलुख
- 15 रसतुतु +अनलन +इतल +रसनुं = तल, रुतुतु वलदुतुतुलवतुतु — जल सुतलक
- 16 चष्टु +अनलन +इतल +चकुषु= तल, रुतुतु दलरुतुतु — जल जुरुष
- 17 शुरुतुगुतुतु +अनलन +इतल +शुरुतुरं = तल, रुतुतु रुतु — जल सुलख

ज) Сандгі голосних у матрах. *Гуру-шіш'я мантра*

Гуру-шіш'я мантра *пада-ччхеда (роз'єднані сандгі)*

ॐ सह नावतु ।	ॐ सह नौ अवतु ।
सह नौ भुनक्तु ।	सह नौ भुनक्तु ।
सह वीर्यं करवावहै ।	सह वीर्यं करवावहै ।
तेजस्वि नावधीतमस्तु ।	तेजस्वि नौ अधीतम् अस्तु ।
मा विद्विषावहै ॥	मा विद्विषावहै ॥

Словник, займенники:

ॐ – символ переходу до піднесеного стану промови мантри.

सह – *з, разом*

नौ – *нас (двоїна)*

सह नौ – *разом нас*

मा – частка заборони, *не*

дієслова:

अवतु , भुनक्तु, अस्तु – імперативи третьої особи однини від коренів अच् захищати,

भुज् жити, захищати, керувати, अस् бути — нехай захищає, хай захищає, нехай живе, хай буде.

करवावहै विद्विषावहै – імперативи першої двоїни від коріння कृ робити і विद्विष् ненавидіти.

іменники та прикметники:

अधीत – *вивчене.*

तेजस्विन् – *вогненний.*

वीर्य – *героїчний.*

§ 15 Метафора для запам'ятовування — «неповний склад бажає з'єднання» — якщо перше слово не закінчується на віраму, воно закінчується на **повний склад**, якщо друге слово починається з приголосного — воно починається з повного складу, у цьому випадку слова не з'єднуються і сандгі не відбувається. У всіх інших випадках, коли **склад неповний** на початку або наприкінці слова, звуки прагнуть доповнити склад. Виняток — слова із закінченням на ण् і स्.

	закінчення першого слова	початок другого слова	результат	з'єднання слів
1	голосний	голосний	сандгі голосних	+
2		приголосний	—	—
3	приголосний (окрім ण् і ँ)	приголосний	лігатура, сандгі приголосних	+
4	приголосний	голосний	склад, приголосний стає дзвінким	+
5	ण्	приголосний	ँ приголосний	—

क) Вправи на внутрішні та зовнішні сандгі голосних

- 1 एक + एकम् =
eka ekam один за одним
- 2 एक + गजः =
eka gajah один слон
- 3 तत् + तरुः =
tat taruh його дерево
- 4 सम्यक् + उक्तम् =
samyak uktam добре сказане
- 5 इदम् + नेत्रम् =
idam netram це око
- 6 इदम् + उक्तम् =
uktam так сказано
- 7 सम्यक् + कृत्वा =
samyak kṛtvā добре зробивши
- 8 तत् + उद्यानम् =
tat udyanam той сад

- 9 वेद + उक्तम् =
veda uktam
сказане у Ведах
- 10 अत्र + अस्ति =
atra asti
тут є
- 11 मार्जारी + अत्र + अस्ति =
māṛjārī atra asti
тут є кішка
- 12 सिद्धि + असिद्धि =
siddhi asiddhi
вміння (й) невміння
- 13 हस्त + उत्तनासन =
hasta uttanāsana
поза з руками,
втягнутими вгору
- 14 तत्र + पश्य + इति + उवाच =
tatra paśya iti uvāca
він сказав: "подивися
туди"
- 15 आहार + अर्थम् =
āhāra artham
для їжі
- 16 तेन + उक्तम् =
tena uktam
їм сказане
- 17 फलानि + आहरामि =
phalāni āharāmi
фрукти несу
- 18 अनेकानि + फलानि + आनय =
anekāni phalāni ānaya
принеси інші фрукти
- 19 यत् + इह + अस्ति + तत् + अन्यत्र + यत् + इह + न + अस्ति + न + तत् + क्वचित्
yat+ iha+ asti+ tat+ anyatra + yat+ iha + na+ asti+ na+ tat+ kvacit

Що є тут, те є і десь іще, чого тут немає, того немає ніде" Магабгарата 1.56.34.

ख) Транслітеруйте речення та знайдіть у них місця сандгі:

1. तां योगमिति मन्यन्ते स्थिरामिन्द्रियधारणाम् ॥

2. योगः इत्यभिधीयते ॥

ग) Вправи на зовнішні сандгі приголосних і голосних

- 1 राम + उत्तिष्ठतु = *Рамо, встань!*
- 2 सीता + उपविषति = *Сіта сідає*
- 3 किम् + फलम् = *який фрукт?*
- 4 माला + अत्र + अस्ति = *тут є гірлянда*
- 5 शान्तिम् + इच्छन्ति = *спокою бажають*
- 6 एवम् + एतत् = *саме так*
- 7 फलम् + न + अस्ति = *немає плоду*
- 8 लिखनी + कुत्र + अस्ति ? = *де ручка?*
- 9 स्वर्गम् + सर्वत्र + अस्ति = *небо є всюди*
- 10 लोभात् + क्रोधः = *від жадібності — гнів*
- 11 पीठात् + उत्तिष्ठामि = *піднімаюся з сидіння*
- 12 बीजात् + प्ररोहति + अङ्कुरः = *з насіння росте паросток*
- 13 न + अस्ति + जीवितात् + अन्यत् + अभिमततरम् + इह = *Не існує тут нічого більш бажаного, ніж життя*

ग) पादा-चखेदना — зняття сандгі

1 कठोपनिषत् =

Упанішада Катхи

2 वेदस्याङ्गानि =

частини Вед

3 चेति =

і так

4 एकत्रास्ति =

є в одному місці

5 शान्तिमिच्छन्ति =

бажають спокою

6 बीजात्प्ररोहति =

росте з насіння

7 लोभात्क्रोधः =

від жадібності — гнів

8 एवमेतत् =

саме цей

9 नास्ति =

немає

10 अत्रास्ति =

тут є

11. सीतामिदं वदामि =

кажу це до Сіти

12. अत्रैका =

тут одна

13. ज्ञातुमेवम् =

дізнатися таким чином

§ 17 Сандгі приголовних відбуваються і в германських, і в слов'янських мовах, особливо вони помітні на кінці слів і між словами. Приклади:

big – bi[k], розпочати – po[c]почати, dogs – [dɒgz], cats – [kæts].

§ 18 Основні три правила сандгі приголовних (описують 70% випадків сандгі приголовних)

1. Пацієнт наслідує агенса

Глухий пацієнс, зустрічаючи дзвінкого агенса, стає дзвінким: $t + ग ga = द्ग dga$,
Дзвінкий-пацієнс, зустрічаючи глухого агенса, стає глухим: $d + क ka = त्क tka$,

2. Придихання — тільки у агенса

Пацієнт з придиханням втрачає придихання: $ध् dh + क ka = त्क tka$.

3. 4-3 4-2 2-1 / चु – कु, तु – ड़ і तु – चु

Приголовний-пацієнс з другого або четвертого рядка основної таблиці, зустрічаючи агенса з 2, 3, 1 рядків, переміщується у рядок агенса: चु – у कु, तु – у ड़ і चु.

(कु, चु, ड़, तु, पु — позначення п'яти перших літер кожного рядка).

Метафора 4-3, 4-2, 2-1 допомагає запам'ятати правило.

		основна група приголовних					
		глухі		дзвінкі			
1	कु задньоязикові	क	ख	ग	घ	ङ	
2	चु палатальні	च	छ	ज	झ	ञ	
3	ड़ передньо-язикові	ट	ठ	ड	ढ	ण	
4	तु зубні	त	थ	द	ध	न	
5	पु губні	प	फ	ब	भ	म	

§ 19 Усі три правила працюють одночасно.

क) Вправа на перше правило сандгі приголовних

1 क् + द =

5 ज् + च =

9 च् + ज =

2 ट् + ग =

6 द् + त =

10 त् + य =

3 त् + द =

7 ब् + क =

11 इ + ट =

4 क् + ग =

8 ग् + च =

12 ब् + प =

ख) Вправа на перше і друге правило сандгі приголовних

1 थ् + क =

7 ध् + ध =

13 छ् + छ =

2 ख् + क =

8 भ् + ज =

14 ख् + भ =

3 ख् + ग =

9 घ् + ख =

15 भ् + द =

4 ढ् + ट =

10 झ् + ज =

16 ढ् + ग =

5 ध् + ग =

11 छ् + च =

17 थ् + य =

6 त् + ब =

12 ठ् + ट =

18 ध् + र =

ग) Вправа на три правила сандгі приголовних

1 त् (थ, द, ध) + क =

8 त् (थ, द, ध) + ड =

2 त् (थ, द, ध) + ग =

9 त् (थ, द, ध) + त =

3 त् (थ, द, ध) + च =

10 त् (थ, द, ध) + थ =

4 त् (थ, द, ध) + छ =

11 त् (थ, द, ध) + द =

5 त् (थ, द, ध) + ज =

12 त् (थ, द, ध) + ध =

6 त् (थ, द, ध) + ट =

13 च् (छ, ज, झ) + क =

7 त् (थ, द, ध) + ठ =

14 च् (छ, ज, झ) + ग =

घ) Вправа на всі пройдені правила сандгі:

1 नरेन + उक्तम् =

людиною сказане

2 इह + एकम् + पुस्तकम् =

тут одна книга

3 कश्चित् + गजः =

якийсь слон

4 ध्यानात् + वा =

чи від дг'яни

5 चैतन्यम् + आत्मा =

свідомість — самість

6 ज्ञानम् + अन्नम् =

знання — їжа

7 इदम् + पत्रम् + अत्र + अस्ति =

цей лист тут є

8 तु + इतरे + वा =

або ж в іншому

9 पात्रात् + जलम् + स्रवति =

вода тече з листка

10 समुद्रात् + जना + रत्नानि + आनयन्ति =

люди несуть коштовності з океану

11 व्यघ्रात् + त्रस्यति =

боїться тигра

12 समुद्रात् + चरति =

бреде від океану

13 अन्यत् + पवनात् + प्रसूतम् =

інший народився від повітря

14 अन्यत् + जलात् + जातम् =

інший народився від води

15 एतत् + च + अयुक्तम्

це не правильно

ज) *Пада-чхедана (сандгі приголосних)*

१ ध्यायेच्चतुर् =

слід медитувати на чотири...

२ तद्वामे =

ліворуч від нього

३ पठेद्रामयाणम् =

слід читати Рамаюну

४ यच्चिन्तनात् =

від роздумів на якому

च) Опишіть своїми словами вивчені правила сандгі приголосних і сандгі між словами

IV *Додаткові правила сандгі приголосних і Таблиця сандгі № 5*

§ 20 **Три перші правила** покривають приблизно половину випадків сандгі приголосних. Решту правил зібрано у зведену таблицю #V та пояснено в цьому розділі.

§ 21 Зовнішні сандгі дифтонгів (**правила 4-6** у таблиці #V) описують спрощений варіант сандгі дифтонга-пацієнса з голосним-агенсом. Ці три випадки — винятки з вивчених раніше правил сандгі голосних, вони відбуваються тільки між словами. Особливості цих трьох правил у тому, що вони взаємозамінні з основними правилами сандгі голосних за рішенням видавця. Тобто на стику слів можуть відбуватися як звичайні випадки сандгі голосних (ए/ओ + अ = अय/अव) так і варіант (ए/ओ + अ = एऽ/ओऽ). На практиці для кінцевих дифтонгів ए і ओ частіше зустрічається другий варіант, для дифтонгів ऐ і औ — частіше зустрічається перший варіант.

§ 22 Сандгі початкового छ (**правило 7**): якщо слово перед छ закінчується голосний, то з छ відбувається "відлуння", та छ перетворюється на च्छ.

§ 23 **Восьме правило** в таблиці описує досить частий випадок перетворення глухого приголосного-пацієнса на назальний. Це відбувається з шиплячими श् і ष्, а також із глухими приголосними та द्.

§ 24 **Правила 9 і 18** описують поведінку шиплячих на місці агенса. Шиплячі श् і ष् на місці агенса прагнуть потрапити назад в основну таблицю (25 приголосних від कु до पु). Потрапивши в основну таблицю, श् перетворюється на максимально схожий звук — глухий з придибом छ्, далі त् перетворюється на च् за принципом переходу між рядками.

§ 25 **Правило слабкого त् (10)** про перехід приголосних त्, थ, द् і ध् у ल्, при агенсі ल्. Взагалі, त्, थ, द् і ध् найслабші звуки в алфавіті санскриту. "Слабкі" — значить схильні до зміни під впливом інших звуків. З них त् — найслабший звук основної таблиці, у зв'язку з цим він поводить себе, як пацієнс навіть на місці агенса. Про це — правила 20-22. В них описано, як त् на місці агенса "підлаштовується" під пацієнса — стає дзвінким, відбирає придих, змінює рядок.

§ 26 **Правило «відлуння» (11)** описує випадки, коли агенс — ह. Приголосний-пацієнс подвоюється, зустрічаючи агенса ह. Також пацієнс, приєднавши ह, стає дзвінким (бо ह - дзвінкий).

क् + ह = क् + क् + ह = क् + घ = ग्घ, त् + ह = द् + द् + ह = द्ध,
तत् + हित = तद्धित *відповідне для нього*.

§ 27 **Правило 12** — подвоєння न् між двома короткими голосними. Подібне явище ми чуємо в іменах *Ганна, Інна*.

§ 28 **Правила 14-16** описують зовнішні сандгі न्. Перед агенсом च् छ ट् ठ त् थ і ल् назальний न् переходить в анусвару і приєднує шиплячий з рядка агенса: वृक्षान् + चलति = वृक्षांश्चलति, *він іде до дерев*.

§ 28 **Правила 13, 18, 19 «ліфт назальних»** описують випадки, коли назальний-пацієнс йде в рядок агенса (завжди за внутрішніх сандгі й у зовнішніх — перед ज् і श्): गम् + ग = गङ्ग, म् + ज = जम्भ, म् + त = न्त, कन् + ठ = कण्ठ.

§ 29 **Зовнішні сандгі ण्** —

- наприкінці речення останню ण् пишемо повністю.
- слова, які закінчуються на ण्, зустрічаючи слова з першим голосним, зливаються й утворюють склад: अहम् + इच्छामि = अहमिच्छामि *я бажую*.
- зустрічаючи слово з першим приголосним, ण् переходить в анусвару (ँ), слова не зливаються: किम् + तत्र = किं तत्र *що там?*

§ 30 **Правило more**

- у разі втрати придиху приголосного, попередній приголосний може його набути: *прокидатися बुध् — भोत्स्यते він прокинеться*. Актуально при відмінюванні та іноді при дієвідмінюванні.
- також можливе й подовження голосного — при агенс приголосного звуку попередній голосний іноді подовжується.
- *народжуватися* जन् — जायते *народжується*.

• § 31 **Правила 19-25** — сандгі, що відбуваються під час словотворення, тому їх називають «внутрішніми». Вправи для цих випадків — у розділі "словотвір". **Правила 23-24** описують церебралізацію स् і न् — це явище, коли звук переходить у передньоязиковий рядок під дією звуків не безпосередньо перед агенсом, а десь раніше в слові. **Правило 25** описує перехід останнього звуку кореня із палатального рядка в задньоязиковий при зустрічі з голосним або приголосним іншого ряду. Це відбувається тільки при словотворенні деякими суфіксами.

Зведена таблиця випадків сандгі приголосних і голосних

	закінчення першого слова	початок другого слова	результат	злиття	приклад	внутрішні	зовнішні
зовнішні сандгі приголосних і голосних (загальні принципи)							
I	голосний	голосний	сандгі голосних	+	sā + atra + asti = sātrāsti		✓
II		приголосний	-	-	sā + sitā + tatra = sā sitā tatra		✓
III	приголосний (крім m)	приголосний	сандгі приголосних	+	tat + phalam = tatphalam		✓
IV	приголосний	голосний	склад, глухий приголосний стає дзвінким	+	kimcit + iti = kimcidity		✓
V	m або ṁ	приголосний	ṁ приголосний	-	idam + netram = idaṁ netram		✓
зовнішні сандгі приголосних і голосних							
	1 пацієнт стає подібним до агенса (глухим або дзвінким)			2 пацієнт втратить придих 3 tu → tu, tu → cu, cu → ku		✓	✓
4	e / o	a	e' / o'	+	svarūpe + avasthānam = svarūpe'vasthānam		✓
5	e	голосний, крім a	a_ голосний	-	āsane + upaviṣati = āsana upaviṣati		✓
6	ai / au	голосний	ā_ голосний	-	tasmai + ākhyāṁ = tasmā ākhyāṁ		✓
7	короткий голосний	ch	голосний + cch	-	sukhena + chāyāyām = sukhena cchāyāyām		✓
8	глухі приголосні, d, ś, ṣ	назальний	пацієнт перетворюється на «свою» назальную	+	tat + netram = tannetram viṣ + mūtra = viṣmūtra	✓	✓
9	t	ś	cch	+	mukhāt + śrutvā = mukhācchrutvā	✓	✓
10	t, th, d, dh	l	ll	+	kaścit + likhati = kaścillikhati	✓	✓
11 вігглас	t, d / k, g	h	ddh / ggh	+	vanāt + hasti = vanāddhasti	✓	✓
12	короткий голосний + n	голосний	nn	+	tasmin + aśve = tasminnaśve		✓
13 ліфт	n	j / jh	ñj / ñjh	+	kasmin + jagati = kasmiñjagati	✓	✓
14		c / ch	ṁśc / ṁśch	+	vṛkṣān + calati = vṛkṣāṁścalati		✓
15		ṭ / ṭh	ṁṣṭ / ṁṣṭh	+	etasmim + ṭhakkure = etasmimṣṭhakkure		✓
16		t / th	ṁst / ṁsth	+	gajān + tādayāmi = gajāṁstādayāmi		✓
17		l	ṁll	+	śabdān + likhāmi = śabdāṁllikhāmi		✓
18		ś	ñch	+	śabdān + śravāmi = śabdāñchravāmi		✓
внутрішні сандгі приголосних при словотворенні							
	пацієнт	агенс	результат		приклади		
19 ліфт	m	t	nt		√gam + tum = gantum	✓	
20	ṣ / ś	t / th	ṣṭ / śṭh		√dṛś + tum = draṣṭum	✓	
21	bh / dh	t	bdh / ddh		√budh + ta = buddha	✓	
22 слабка t	h	t	gdh	+	duh + ta = dugdha	✓	
23 церереалізація	десь у слові після r, u, k, i	якщо між ними немає букв	s → ṣ		pari + √sthā = pariṣṭhā	✓	
24	десь у слові після r ṣ	рядків cu tu tu	n → ṇ		pari + √ni = pariṇi	✓	
25	останній c ch j jh кореня	суфікси a, tr, ti, ta, tavya, tavat	c ch j jh → k, kh, g, gh		√yuj + ta = yukta	✓	

क) Вправи на зовнішні та внутрішні сандгі

- 1 नयने + अधरे + च = *в очі та в губи*
- 2 समुद्रे + इव = *немов в океані*
- 3 स्वपुत्रौ + इव = *немов би сини*
- 4 तस्मै + उक्त्वा = *їй мовив*
- 5 अत्र + छायायाम् = *тут у тіні*
- 6 अप् + मूलफलानि = *вода, коріння і плоди*
- 7 सत् + मार्गः = *дійсний шлях*
- 8 जगत् + नाथः = *володар світу*
- 9 तत् + निरोधः = *зупинка того*
- 10 विष् + मूत्र + अदि = *кал, сеча і подібне*
- 11 लक्ष्मीवत् + शुभा = *краса, подібна до Лакімі*
- 12 तत् + शास्त्रम् = *та наука*
- 13 तत् + लोकः = *той світ*
- 14 हृत् + लासः = *серце + гра = серцебиття*
- 15 अगर्जत् + हरीश्वरः = *загорчав володар мавп*
- 16 वाक् + हसति = *він сміється через мову*
- 17 एतस्मिन् + एव = *саме в цьому*

18 अन्यान् + च =

та інші

19 युष्मान् + जयति =

він переміг вас

20 कपीन् + ताडयामि =

б'ю мавп

21 कवीन् + श्रवामि =

слухаю поетів

22 तस्मिन् + लोके =

у цьому світі

• घ) Складить сандгі двох шлок тексту Шанділья-упанішада:

24 एकम् पादम् अथ एकस्मिन् विन्यस्य उरुणि स्थितः ।

(॰) (म) (ऐ) (न्व) (ओ) ()

Отже, розташували одну ногу на одному стегні, стійкий

25 इतरस्मिन् तथा च उरुम् वीरासनम् उदीरितम् ॥

потім на іншому стегні — [це асана], звана вірасаною.

26 अङ्गुष्ठेन निबध्नीयात् हस्ताभ्याम् व्युत्क्रमेण च ।

Протилежним великим пальцем і двома руками слід з'єднати,

27 ऊर्वोर् उपरि शाण्डिल्य कृत्वा पादतले उभे ।

Шанділья, зверху стегон, встановивши так обидві стопи

28 पद्मासनम् भवेत् एतत् सर्वेषाम् अपि पूजितम् ॥ ३॥

то буде падмасана, вона шанована усіма." Шанділья-упанішада 1.3

• ग) Вправа на сандгі приголосних

- 1 ग्रामात् + नगरम् = *із села в місто*
- 2 पर्वतात् + नदी + प्रवहति = *річка з гори тече*
- 3 लोभात् + मोहः = *від жадібності - дурість*
- 4 युष्मत् + मम + दुःखम् = *через вас моє нещастя*
- 5 धर्मान् + जानाति + इति = *це той, хто знає закони*
- 6 तान् + च = *та їх*
- 7 दुःखेन + लभ्यन्ते + इति = *це те, що здобувається
насилу*
- 8 रामस्य+ अयनम्+ चरितम्+ यस्मिन्+ तत्+ रामायणम् = *де описаний шлях Рами -
то Рамаєна*
- 9 वातात् +जातम् +वातजम् = *вітряний - народжений від
вітру*
- 10 उदकानि+ धीयन्ते+ अस्मिन्+ इति +उदधिः= *те, що містить води - це
океан*
- 11 पुस्तके + अन्यत्र = *дві книги в іншому місці*
- 12 हि + अयम् + अर्थम् = *саме цей сенс*
- 13 तत् + ऋच् + एव = *саме ця мова*

घ) Вправа пада-чхедана (зняття сандгі)

1	नयनेऽधरे च	в очі та в губи
2	सन्मार्गः	дійсний шлях
3	जगन्नाथः	володар світу
4	तन्निरोधः	припинення того
5	विण्मूत्रादि	кал, сеча і подібне
6	कश्चिच्छिष्यः	якийсь учень
7	तच्छास्त्रम्	та наука
8	तल्लोकः	той світ
9	हृल्लासः	серцебиття
10	तांश्च	та їх
11	वाग्घसति	він сміється через мову
12	एतस्मिन्नेव	саме в цьому
13	जीवन्मुक्तः	звільнений за життя
14	भवेन्नरः	людина буде
15	किंचिन्न	якийсь
16	तादृगेव	саме ця мова

Внутрішні сандгі

§ 32 Останні правила таблиці №5 — це сандгі, що трапляються лише при словотворі, бо не зустрічаються між слів. Одна з причин у тому, що слова в санскриті не можуть закінчитися на ह, श् ष्, भ, घ.

внутрішні сандгі приголосних при словотворі					
19 ліфт	म्	त्	न्त्	√ गम् + तुम् = गन्तुम्	✓
20	ष्, श्	त् / थ्	ष्ट् / छ्	√ दृश् + तुम् = द्रष्टुम्	✓
21 слабкий t	भ् / घ्	त्	ब् / छ्	√ बुध् + त = बुद्ध	✓
22	ह्	त	ग्ध	दुह् + त = दुग्ध	✓
23	десь у слові після र् उ क् इ	якщо між ними немає букв рядків	स् ⇨ ष्	परि + √ स्था = परिष्ठा	✓
24	та після र् ऋ ष्	चु टु तु	न् ⇨ ण्	परि + √ नी = परिणी	✓
25	останній च् छ् ज् झ् кореня	суфікс अ	च् छ् ज् झ् ⇨	युज् + अ = योग	✓
		त्,ति,त,तव्य,तवत्	क् ख् ग् घ्	युज् + त = युक्त	✓

Вправи на внутрішні сандгі:

ходити √ गम् + तव्य =

дивитися √ दृश् + ति =

розуміти √ बुध् + ति = 1 ध्+द् , 2 द्+ध् = बुद्धि

удосконалювати √ सिध् + ति =

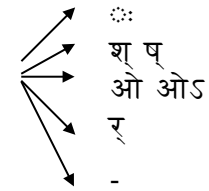
зв'язувати √ बध् + त =

здобувати √ लभ् + त =

V Sandhi स् - ः

§ 32 स् на кінці слова трансформується п'ятьма способами: स् ः

§ 33 У більшості випадків кінцеву фонему स् записують у вигляді вісарги ः, тому говорять про сандгі вісарги, а не про сандгі स्.

- вісарга залишається без змін перед क्, ख्, प्, फ्, श्, ष् і слова не зливаються (1);
- перед च्, छ्, ट्, ठ्, त्, थ् вісарга переходить у шиплячий з ряду агенса. (2);
- після अ і перед अ, вісарга разом з अ утворюють звук औ, на письмі з аваграхою औऽ (3);
- після अ і перед дзвінками приголосними вісарга переходить у औ (4);
- після अ перед голосними (крім अ), а також після आ перед дзвінками приголосними і голосними і в словах सः एषः вісарга зникає (5-7);
- після голосних (крім अ) перед дзвінками приголосними і голосними вісарга переходить у र् (9);
- після इ і उ перед र् вісарга зникає, а इ і उ подовжуються. після решти голосних перед र् вісарга зникає (8).

	Сандгі स् після अ перед приголосними					перед голосними				
	глухі		дзвонкі	назальні	шиплячі	напівголосні	короткі	довгі	дифтонги	
задньоязикові	ः _		ओ_	ः_	ओ_	ओऽ				
палатальні	श्	श्छ्								
передньоязикові	ष्ट्	ष्ट्								
зубні	स्त	स्थ								
губні	ः _									

вісарга	після	перед	дає результат	злиття	приклади
1		क् ख् प् फ् श् ष् स्	ः_ ...	-	नरः खादति
2	будь-яких голосних крім слів सः, एषः	च् / छ्	श् / श्छ्	+	सूर्यः + चन्द्रः + च = सूर्यश्चन्द्रश्च
		ट् / ठ्	ष्ट् / श्ठ्	+	सीतायाः + टीकाम् = सीतायाटीकाम्
		त् / थ्	स्त / स्थ्	+	सूर्यः + तपति = सूर्यस्तपति
3	अ	अ	ओऽ	+	नरः + अस्ति = नरोऽस्ति
4	अ	дзвінками приголосними та назальними	ओ_ ...	-	नरः + नास्ति = नरो नास्ति
5	крім слів सः, एषः	голосним, крім अ	вісарга зникає	-	गजः + इच्छति = गज इच्छति
6	आ	дзвінками приголосними, назальними та голосними			नराः + गच्छन्ति = नरा गच्छन्ति
7	слів सः एषः	будь-яким звуком, крім अ			एषः + पतति = एष पतति सः + अहम् = सोऽहम्
8	голосних, крім अ та आ	र्	подовжується голосний і вісарга зникає	-	विष्णुः + रमते = विष्णु रमते शनैः + रनधनम् = शनै रनधनम्
9		дзвінками приголосними, назальними та голосними	र्...	+	विष्णुः + देवः = विष्णुर्देवः

क) Вправи на сандгі вісарги (номер прикладу збігається з номером правила в таблиці сандгі вісарги)

1 Вісарга після будь-яких голосних перед क् ख् प् फ् श् ष् स्

1.1 उरस् + शिरस् + कण्ठः =

горло, голова, груди

1.2 कः + फलति? =

що плодоносить?

1.5 द्रष्टुः + स्वरूपे =

той, хто спостерігає у своїй формі

2 Вісарга після будь-яких голосних перед च्, छ्, ट्, ठ्, त्, थ्

2.1 जिह्वामूलः + च + दन्तः + च =

коріння язика та зуби

2.2 कुतः + छात्रः + तिष्ठति? =

чому студент стоїть?

2.3 योगः + चित्तवृत्तिनिरोधः =

йога — зупинка когнітивних спотворень

3 Вісарга після अ, перед अ

3.1 कामः + अस्ति =

бажання існує

3.2 सः + अहम् =

хто я?

3.3 सः + अस्ति =

він є

3.4 मार्गः + अत्र =

тут дорога

4 Вісарга після अ перед дзвінками приголосними та назальними

4.1 ततः + योगनिद्रा =

потім йога-нідра

4.2 विरः + गच्छति =

герой іде

4.3 योगः + भवति =

йога є

4.4 नरः + वदति =

людина говорить

5 Вісарга після अ (крім слів सः та एषः) перед इ, ई, ऋ, उ, ऊ, आ, ए, ऐ, ओ, औ

5.1 नरः + इच्छति =

людина бажає

5.2 कुतः + इयम् + बाला=

звідки ця дівчинка?

5.3 योगः + आसनेन =

*йога, за допомогою
асани*

6 Вісарга після आ before дзвінкими приголосними та голосними

6.1 व्यघ्राः + भ्रम्यन्ति =

тигри бродять

6.2 व्यघ्राः + चरन्ति =

тигри бродять

6.3 जनाः + पदान् + पठन्ति =

люди читають слова

6.4 ताः + एव =

саме ті

6.5 ताः + तु =

але ті

7 Сандгі вісарги після स та एष

7.1 सः + अश्वः =

цей кінь

7.2 सः + इच्छति=

він бажає

7.3 सः + किम् + करोति? =

що він робить?

7.4 एषः + पतति =

він падає

8 Сандгі вісарги після उ i इ перед र्

8.1 ऋषिः + रमते =

мудрець насолоджується

8.2 गुरुः + रामः + च + अगच्छताम् =

учитель i Рама пішли

9 Сандгі вісарги після голосних (крім अ i आ), перед дзвінкими приголосними i голосними

9.1 ऋषिः + अस्ति =

мудрець є

9.2 शब्देः + वदति =

(він) говорить словами

9.3 मुनिः + वदति =

мудрець говорить

9.4 तस्य + हेतुः + अविद्य =

причина того — незнання

ख) Вправа на всі сандгі

1 शान्तिः + शान्तिः =

спокій, спокій

2 गुरुः + उपायः =

вчитель — метод

3 वीरः + आगच्छति =

герой приходить

4 नरः + पिङ्गः =

людина — гедоніст

5 कुतः + जगत् =

звідки світ?

6 सिंहः + तृष्यति =

лев жадає

7 गजः + जलम् + पिबति =

слон п'є воду

8 बली + इच्छति =

силач бажає

9 नरः + द्रष्टुम् + इच्छति =

людина хоче побачити

10 संसारः + अज्ञानात् + एव =

сансара ж — від незнання

11 सिद्धसिद्धोः + समः + भुत्वा =

однаково ставлячись до успіху і невдачі

12 योगः + कर्मसु + कौशलम् =

йога — це успішність у справах

13 लोभात् + मोहः + च + नाशः + च =

від жадібності — отупіння і смерть

14 सः + गच्छन् + अस्ति =

він йде

15 श्रेयः + हि + ज्ञानम् + अभ्यासात् + ज्ञानात् + ध्यानं + विशिष्यते =

Знання ж краще, ніж вправа, медитація - краща за знання.

16 गुरुः + ब्रह्मा + गुरुः + विष्णुः + गुरुः + देवः + गुरुः + गतिः ।

गुरुः + तीर्थं + गुरुः + यज्ञः + गुरुः + दानम् + गुरुः + तपस् ।

गुरुः + अग्निः + गुरुः + सूर्यः + सर्वम् + गुरुम् + अयन् + जगत् ॥

Вчитель - це Браhma, вчитель - це Вішну, учитель - це бог, вчитель - це шлях,

Вчитель - це переправа, вчитель - це жертвоприношення, вчитель - це дарування, вчитель - це аскеза,

Вчитель - це вогонь, вчитель - це сонце, весь світ має основою вчителя.

ग) Вправи на сандгі за всіма пройденими правилами

1 कः धर्मान् जानाति? =
Хто знає закони?

2 कः युक्तः अस्ति ? =
Хто стриманий?

3 कः हितः कः च समर्थः अस्ति? =
Хто добрий і хто здібний?

4 अहम् इदम् श्रोतुम् इच्छामि =
Я бажаю це почути.

5 नारदः तापसस्य वचनं श्रुत्वा वाक्यम् उक्तवान् =
Нарада, почувши слова аскета, сказав промову

6 महावीर्यः जनैः श्रुतः रामः नाम अस्ति =
Великий герой, відомий людям на ім'я Рама.

7 सः प्रजानां हिते रतः अस्ति =
Він радий бути добрим до людей.

8 सः रामः त्यागे कुबेरेण समः =
Цей Рама в зреченні дорівнює Кубері.

9 सत्ये यमः इव अस्ति =
В істині він подібний до Ями.

10 आकाशे सूर्यः चन्द्रः भौमः बुधः गुरुः शुक्रः शनिः च सन्ति =
На небі є Сонце, Місяць, Марс, Меркурій, Венера і Сатурн.

11 अप्रमत्तः तदा भवति योगः हि प्रभवा अपि अयौ =
*Моді [у стані йоги, практик] стає не задурманеним.
Йога — це народження і зникнення.*

§ 33 Зовнішні сандгі голосних не відбуваються:

1. У разі зустрічі слів із вигуками.
2. Іноді в разі слів у кличному відмінку.
3. У двоїні.

Терміни алфавіту та сандгі

алфавіт		сандгі	
звук	वर्ण	рядок алфавіту	वर्ग
буква	अक्षर	сандгі голосних	स्वरसन्धि
голосний	स्वर	сандгі вісаргі	विसर्गसन्धि
приголосний	व्यञ्जन	сандгі приголосних	व्यञ्जनसन्धि
анусвара	अनुस्वर		
приголосний з придихом	महाप्राण	лексика	
приголосний без придиху	अल्पप्राण	рід	लिङ्ग
дзвінкі приголосні	घोषवत्	чоловічий рід	पुंलिङ्ग
глухі	अघोष	середній рід	नपुंसकलिङ्ग
назальні	अनुनासिक	жіночий рід	स्त्रीलिङ्ग
напівголосні	अन्तःस्थ	іменник	नामन्, विशेष्य
шиплячі	ऊष्मन्	прикметник	विशेषण, आख्यात
короткий голосний	ह्रस्व	число	वचन
довгий	दीर्घ	однина	एकवचन
дифтонги	संयुक्त	двоїна	द्विवचन
деванагарі	देवनागरि	множина	बहुवचन
вертикальна риска	दण्ड		
алфавіт	मातृका		
лігатура	संयुक्त व्यञ्जन		

Список скорочень:

चु	звуки च् छ् ज् झ् ज्ञ् (चवार्ग)
कु	звуки क् ख् ग् घ् ङ् (कवार्ग)
√	корінь
a	прикметник
f	іменник жіночого роду
ind.	невідмінювана частина мови
m	іменник чоловічого роду
n	іменник середнього роду

Зміст

Алфавіт

I Устрій алфавіту	1
II Письмо деванагарі	8
III Робота зі словниками	12
Лігатури	14
IV Лексика, прості фрази	21
Таблиця #3 для перекладу	24
Лексика, двоїна та множина	25
V Аудіювання та розмовний санскрит	28
Етапи перекладу (на прикладі мантри «асато»)	29
Бгаґавад Гіта	30

Сандгі

I Сандгі голосних	31
II Зовнішні сандгі (сандгі між словами)	39
III Основні три правила сандгі приголосних	43
IV Додаткові сандгі приголосних	46
V Сандгі ऌ (вісаргі)	53
Вправи на всі сандгі	56